

VACANT AND DUMPING GROUND: RECURRING TOPOI IN THE URBAN FICTION OF THE PERIPHERY

Alexandru Farcaș

Assist. Researcher, "G. Călinescu" Institute for Literary History and Theory,
Bucharest

Abstract: This paper showcases the vacant ground and dumping ground's significance in the symbolic texture of the urban fiction. Ubiquitous topic of this type of prose, from the early 20th century till today, the vacant ground, a part of that "diffuse space", as periphery is named by Joachim Vossen, reveals itself as an antisocial institution, where social conventions and laws are abolished. On the other hand, dumping grounds, waste ground's close relatives, embody the principles of life and regeneration, in spite of their usual negative, depressing image, pictured in bleak colours in the reportages, as well as fiction of the interwar years. Vital energies compete with the hostile and the malefic of the wasteland, in the case of both topoi, and the present article looks into this ambivalence.

Keywords: vacant ground, dumping ground, periphery, urban fiction, reportage.

Urmărind să evidențieze, într-o lucrare¹ riguroasă, apărută cu aproape un deceniu urmă, coordonatele pe care s-a înscris dezvoltarea capitalei noastre în veacul al XVIII-lea, Joachim Vossen distinge trei modele urbanistice. Există, mai întâi, zona centrală („orașul/spațiul urban compact”, dens clădit, închis prin ziduri care despărțeau net spațiul public de cel privat – de tipul Curtea Veche, mănăstirile, casele boierești sau hanurile de tip caravanserai. Ea alcătuiește așa-numitul spațiu „încadrat” (*gefasst*), dezvoltat, cum era și firesc, în special în zona centrală și spre partea nordică (Podul Mogoșoaiei). O a doua zonă (numită „zona de trecere” sau „orașul intermediar”) cuprinde spații agricole din ce în ce mai extinse, alături de clădiri care arareori mai delimitează un spațiu. Aici, structurarea se face pe baza rețelei drumurilor. În fine, „satul urban” sau „sat-orașul”, care nu este un sat obișnuit, ci o așezare care se lățește „haotic și exploziv”² peste propriile-i margini, având un aspect deltaic, în care configurația brațelor, a insulelor și a ochiurilor de apă se schimbă neîncetat. Locuințele sunt aici din lemn, cu un singur cat, poziționate neregulat în raport cu drumeagul. Între case se găsesc maidane, semnul distinctiv al unei structuri urbane neplanificate, folosite ca pășuni și locuri de depozitat gunoaiile. Singurele clădiri cu funcție spațială ale zonei sunt bisericile.³ „E nimerit – scrie Vossen – deci să numim «spațiu difuz» această a treia și cea mai mare ca suprafață regiune. Acestei regiuni îi lipsesc importante calități de spațiu urban. Cartierele acestei regiuni au crescut fără modificări semnificative de structură (pe baza principiului aditiv) până la o fizionomie organică, corespunzătoare nevoilor personale ale locuitorilor lor, înglobând mereu mari suprafețe din oraș.

¹ Joachim Vossen, *București. Dezvoltarea spațiului urban de la începuturi până în prezent*, București, 2007

² *Idem.*, p.76

³ *Ibid.*

Tranziția de la o structură rurală la o structură urbană se făcea foarte lent[...]”⁴, situația rămânând neschimbată între secolele al XVI-lea și al XIX-lea.

Și în secolul trecut, ba chiar și la începutul veacului nostru, cu toate sistematizările succesive, care au schimbat fața orașului, maidanele capitalei putea fi identificate în interstițiile acestor „spații difuze” urbanistic care sunt periferiile. Prezențe obișnuite în peisajul cotidian, ele și-au căpătat o identitate socială proprie. Din punct de vedere lingvistic, *maidanul*, cuvânt de origine turcă, stă la baza unei multitudini de expresii. Diverse activități umane pot primi calificativul infamant „ca pe maidan”, adică impur, haotic, dezordonat (de exemplu, jocul de fotbal); tot ca pe maidan poate fi și comportamentul (golănesc, șmecheresc, brutal). I se poate atașa chiar și un sens pedagogic, cu nuanța peiorativă de rigoare: om „crescut pe maidan”, cu „școala vieții”, înțelegând prin această etichetă un om pragmatic, care iese din orice situație speculând cu maximum de eficiență toate resursele pe care le are la îndemână, fără să se împiedice de convențiile societății. De asemenea, „a bate maidanul” înseamnă a pierde vremea hoinărind, vagabondând. Dicționarul de argou *on line* mai cuprinde expresia „a ieși la maidan” – expr. (intl.) 1. a se face cunoscut în lumea interlopă. 2. a ieși la jefuit. 3. a practica prostituția.

Maidanul reprezintă un blazon al periferiei și aproape nu există scriere despre spațiul suburban în care el să nu joace un anumit rol. Romanul din 1933 al lui George Mihail-Zamfirescu se numește chiar *Maidanul cu dragoste*, titlu care conjugă în înțelesurile sale cele două linii de forță ale narațiunii, anume dragostea și libertatea. Pentru copiii aflați în pragul pubertății, Iacov și Fana, maidanul este spațiul evadării din mocirla umană în care sunt obligați să trăiască. Prin contrast, „casa cu nebuni” (spațiu al claustrării la care îi limitează ploile toamnei și gerul iernii) e pecetluită cu stigmatele morții și ale promiscuității. Maidanul, loc binecuvântat, se asociază, într-o paralelă perfectă, perioadei cuprinse între primăvară și începutul toamnei, când cei doi pot zburda în voie și se pot ascunde în meandrele sale, când colindă până departe, la stăvilarul de la Ciurel, pentru a se scălda. Fana și Iacov aspiră, naiv și sublim în același timp, să rămână pentru totdeauna copii, pe maidanul lor plin de soare și frumusețe. Acest spațiu are totuși, în pofida lirismului care învâluie, uneori excesiv, textura realității, coordonate limpezi: „În spatele cazărmilor, din șoseaua Basarab și până la gărlă, pe cele două versante ale dealului pe care pleca gâfâind și se înapoia ca o furtună trenul de Giurgiu, erau maidanele mele de haimanalâc, de joacă și de isprăvi rele: imperiu cu gunoi în gropile prin care trecuse Dâmbovița, înainte de canalizare și cu păduri minuscule de mărăcini cu frunza carnoasă de un verde crud și țepi de aur, cu ciulini pe care numai eu știam să-i arunc în părul fetelor, ca să nu se mai descurce și scaieți cu floarea în puf violet – cea mai frumoasă floare pe care o văzusem până atunci...”⁵

Gropile de gunoi, corelative ale maidanelor, aflate însă inițial în afara spațiului urban, își croiesc loc în conștiința publică nu doar prin intermediul literaturii propriu-zise, ci mai ales prin reportajele din presa vremii. În anii '20-'30, cititorii află cu stupeoare de existența unei sub-lumi care trăiește în condiții infernale, la doi pași de viața trepidantă a centrului occidentalizat al Bucureștilor. Antologice rămân *Cercul din gropile lui Ouatu* (1928) de F. Brunea-Fox, oferind imaginea tristă și dezabuzată a câtorva circari ambulanti, și, mai ales, *Valea Plângerii* (1934) de Geo Bogza. În aceasta din urmă, descrierea vieții comunității aflate la periferia periferiei, în focarul de infecție reprezentat de depunerile menajere ale orașului și într-o luptă pe viață și pe moarte cu șobolanii, este realizată fără efuziuni, precis, trecând realitatea prin raze Röntgen. Nicăieri în altă parte nu a fost egalată duritatea acestor pagini. Locuitorii gropii de gunoi – în

⁴ *Ibid.*, p.77.

⁵ G.M.-Zamfirescu, *Maidanul cu dragoste*, Ed. Litera Internațional, București, 2009, p.25.

marea lor majoritate de etnie romă – desfășoară un comerț de subzistență cu deșeurile pe care le adună cu grijă și le vând pe nimica toată întreprinzătorilor. Mănâncă alimente găsite printre hoituri de animale și sunt, la rândul lor, mâncați de vii de guzganii imenși. Cu toate acestea, oamenii nu își pierd speranța, iar seara, după masă, joacă cărți pe tigve de cai, beau și fumează. Accentul acuzator se lasă așteptat, dar nu răbufnește, ci răzbate, surd, ca un reflex incontrollabil al corpului torturat de groază și scârbă: „Cu pielea încrețită, ajung sub primele becuri. Valea Plângerii rămâne în urmă, fetidă, purulentă, sinistă...”⁶

Și în cel mai cunoscut roman dedicat ei, în 1957, groapa semnifică concomitent un spațiu ale dezagregării organice, dar și unul al germinației. Transformarea este principiul care guvernează viața Cuțaridei, trimițând la parabola grăunței care moare pentru a renaște. La Eugen Barbu, groapa întruchipează nu haosul primordial, increat și asept, ci un triumf al vieții prin transformarea alchimică a „bubelor” și „mușgaiului”. „Idea fundamentală a *Groapei* e – scrie Nicolae Manolescu – dimpotrivă, rezistența vieții în forme ce par de o degradare absolută. La nivelul naturii ideea se traduce astfel: oricât de coruptă, viața triumfă până la urmă. Materia se frământă neconținut zămisind viață nouă.”⁷ Inițial, aici se adăpostesc gunoierii, bidinăresele și șuții, cu toții etnici romi aflați la marginea societății, atașați încă traiului nomad. În primele pagini ale romanului, ne întâmpină o societate aidoma celei din *Valea Plângerii*. Grigore, gunoierul, este veriga de legătură dintre strângătorii de gunoaie și cei care le valorifică: „Ținea o condică. În ea scria câte camioane de gunoi soseau la rampă. Făcea socoteala chivuțelor care adunau trențele pentru o fabrică de textile și strângea sticle sparte împreună cu muierea. Punea ban pe ban să-și cumpere un loc mai la față spre Grivița, să-și ridice o casă când n-o mai putea să muncească.”⁸ Mahalaua se ridică, încet-încet, din acest punct, cu instituțiile ei (biserica, cârciuma, primele prăvălii). Groapa de gunoi înseamnă însă, mai cu seamă asupra celor foarte tineri, promisiunea libertății absolute: aici se refugiază, la fel ca Iacov și Fana, Veta „aia mică”, fiica tramvaistului Aristică Mârzu, urmărind cu aviditate adolescentina ciclul anotimpurilor și visând ținuturi îndepărtate, desprinse din cărțile de dragoste și aventură pe care le citește cu nesăț. Tot aici, în locul său secret, își va conduce și iubitul, pe studentul Procopie. Copiii și adolescenții tind să eludeze primejdiile (Veta e convinsă că, dacă ar surprinde-o aici, hoții lui Bozoncea nu i-ar face niciun rău) și urâtenia mediului în care trăiesc. Conștiința prezenței lor vitale și melancoliile juvenile înnobilează peisajul degradat și îl înzestreză cu puteri magice.

În introducerea la volumul de povestiri *Republica Barbă-Rasă* de Paul Daniel, dăm peste o așezare stranie, dosită undeva, spre marginile orașului. Aici, între hotare pitorești (o cârciumă, „maidanul șușterilor” sau, cum i se mai zice, „câmpia libertății”, grajduri, o haită de dulăi fioroși și trei salcâmi folosiți ca „posturi de observație”⁹), trăiește în clandestinitate o lume ale cărei raporturi cu oficialitățile și, în genere, cu civilizația urbană, sunt minime. Descrierea plină de ironie a acestei țări necunoscute locuitorilor din centrul Bucureștilor (pentru care, ne atenționează naratorul, reprezintă o amenințare), un adevărat stat în stat, cu legi și autorități proprii, atinge punctul culminant atunci când cititorul află că ea este amplasată pe o platformă bătătorită de moloz, pietre și gunoaie. Originalitatea intrinsecă a așezării constă mai ales în arheologia sa: generații și „civilizații” dorm între straturile de deșeuri. Imaginea este de o copleșitoare tristețe,

⁶Geo Bogza *O sută șaptezeci și cinci de minute la Mizil*, Ed. Minerva, București, 1968, p.16.

⁷Nicolae Manolescu, *Eugen Barbu: Groapa*, în *Eugen Barbu interpretat de...*, Ed. Eminescu, București, 1974, p.139

⁸Eugen Barbu, *Groapa*, Ed. Eminescu, București, 1970, p.9.

⁹Paul I. Daniel, *Republica Barbă-Rasă*, Ed. Cartea Românească, București, 1938, p.8

promițând o parabolă utopică de genul *Călătoriilor lui Gulliver*, în care satirei sociale se cuvine să îi revină un rol preponderent. Scrierea se dovedește însă a fi, oarecum dezamăgitor, o colecție de povestiri comico-macabre din viața mahalalei, în care accentele caragialești dau tonul.

Cea mai frecventă semnificație pe care maidanul o primește în literatura noastră este însă aceea de spațiu al tenebrelor, care, sub imperiul nopții, devine o *terra incognita*. Mai ales în scrierile în care intriga de senzație precumpănește, maidanul ocupă rolul jucat cândva de pădurea seculară, unde călătorul înspăimântat este pândit de pericole de tot felul. Aici, regulile sociale și codul penal sunt abolite. Funcționează, în schimb, dreptul celui puternic și vechea instituție a vendettei. În *Periferie* de Constantin Barcaroiu, confruntarea dintre rivalii în dragoste, sfârșită cu o crimă atroce, precum și o tentativă de viol se desfășoară pe maidan, la adăpostul întunericului. „Pe toată întinderea maidanului, întuneric și tăcere. Nici țipenie de om, afară de el, înghemuit sub o streășină în dosul casei, și stând la pândă cu ochii țintă la palidele lumini ale felinarelor din marginea orașului. Cele din partea asta, de la baba Leanca, nu se mai vedeau.”¹⁰ Terenul viran este și un adăpost pentru experiențele erotice clandestine, așa cum erau, în *Germinal*, galeriile minei. Destul de numeroase, aceste scene, descrise naturalist, cu lux de amănunte, sunt menite să șocheze pudoarea burgheză, desăvârșind totodată tabloul derivei morale a unei umanități tranzitorii. Casandra, nefericita eroină a romanului lui Vasile Demetrius, îi cedează tânărului fanfaron Popescu S. Jean pe un teren viran din apropierea casei în care petrecuseră împreună cu niște prieteni. Pe maidanul din capătul mahalalei Broștenilor își duce iubita, pe inocenta Agata, obiectul Andrei Grigore, patronul fabricii de postavuri (*Diplomatul, tăbăcarul și actrița*). Decorul apocaliptic cheamă, prin aglomerația de detalii scabroase și referințele ecleziastice, senzația de coșmar din pânzele lui Bosch: alături de cei doi îndrăgostiți zace „stârvul unui câine cu burta spartă, în măruntaiele căruia viermii închipuiau vâlmășagul năvălirilor barbare, o dată cu paradoxul evanghelic: «O! Deșertăciune a deșertăciunilor, toate sunt deșertăciuni»...”¹¹

Chiar și în zilele noastre, maidanele reprezintă locuri în care înfloresc viciul și decăderea, în văzul autorităților, nepăsătoare la soarta categoriilor sociale defavorizate. În romanul *Soldații* al lui Adrian Schiop, un imens maidan situat între Zețarilor și Progresul este năpădit de toxicomani, boschetari și prostituate. Locul este numit în derâdere „Cartierul roșu”, fiindcă aici, în decorul mortificat, decorat cu boscheți și excremente, proletarii Ferentariului își satisfac rapid libidoul cu prostituatele care lucrează pe cont propriu.¹²

După 1989, când s-a putut dezvălui imensa agresiune asupra ființei orașului, înfăptuită în ultimul deceniu de comunism, s-a scris și despre terenurile virane răsărite, în plin centru, prin demolarea vechiului București. Nu doar între curți și grădini, ca în veacul al XIX-lea, răsare acum maidanul, element inerent dezvoltării haotice a orașului; groapa de gunoi nu mai dă naștere, ca la Barbu, formelor primare de viață citadină din reziduuri, mlaștini și mărcini. De data aceasta, în plin centru al orașului se întinde deșertul șantierelor de demolări. Procesul autodevorării capitalei este surprins de romancierul Radu Aldulescu într-o imagine în derulare dinspre sfârșit către început. Muncitorii ruinează tupul și sufletul Bucureștilor cu spatele, cu camioanele și cu basculantele, „zi și noapte într-un du-te-vino furibund cărând orașul la gropile de gunoi de la marginea orașului.”¹³ O halucinantă bulversare a ordinii obișnuite poate fi

¹⁰ Constantin Barcaroiu, *Periferie*, București, 1941, p.210

¹¹ Carol Ardeleanu, *Diplomatul, tăbăcarul și actrița*, Ed. Romcart, București, 1994, p.166.

¹² Adrian Schiop, *Soldații. Poveste din Ferentari*, Ed. Polirom, Iași, 2013, p.190.

¹³ Radu Aldulescu, *Amantul Colivăresei*, Ed. Nemira, București, 1994, p.438.

pretutindeni identificată. Tot un București în ruină („orașul cel mai trist de pe suprafața pământului”¹⁴), o imensă mahala dezvăluind, între repere spațiale și temporare reale, o geografie fabuloasă, ne întâmpină și în recentul *Solenoid* de Mircea Cărtărescu. Aici, maidanele năpădite de relicvele ruginite ale erei industriale constituie labirinturi prin care exploratorul-narator cutreieră însoțit de diverse călăuze. Atmosfera tarkovskiană este amplificată de disperarea căutării accesului către Zona în care omul actual, amenințat de semnele apocalipsei iminente, își vede salvarea.

Prin această succintă trecere în revistă a câtorva decenii de proză dedicată periferiei, am căutat să arăt că maidanul și groapa de gunoi, topoi specifici acestei literaturi, cunosc semnificații dintre cele mai profunde. În spirit călinescian, putem spune că aceste elemente constitutive ale „spațiilor difuze” periurbane sunt elemente încărcate de poeticitate. Colțuri în care orașul a eșuat să se extindă, maidanele sunt revendicate de cei care trăiesc, permanent sau temporar, în clandestinitate. Confruntările și iubirile sunt aici brutale, reduse la esență. În aceste interstiții urbane, convențiile sociale – și chiar legile – sunt abolite, lăsând locul unei etici antisociale, care nu exclude totuși reguli precise, desprinse din coduri arhaice. La rândul lor, gropile de gunoi întruchipează artistic, în pofida semnificației lor uzuale de depozite fetide, utopia libertății absolute și, de asemenea, principii ale transformărilor organice. Funcția vitală, regenerativă concurează, în proza periferiei bucureștene, valențele malefice, thanatice, ale pustiului tenebros. Prin supapele lor misterioase, orașul ia naștere și, tot pe aici, se prăbușește în ruină, în neant. Proza lumii mărunte de la marginea marelui oraș capătă astfel neașteptate culori inițiatice.

Bibliografie

- 1) ***, *Eugen Barbu interpretat de...*, București, Ed. Eminescu, 1974
- 2) Aldulescu, Radu, *Amantul Colivăresei*, București, Ed. Nemira, 1994
- 3) Ardeleanu, C., *Diplomatul, tăbăcarul și actrița*, București, Editura Romcart, 1994
- 4) Barbu, Eugen, *Groapa*, București, Ed. Eminescu, 1970
- 5) Barcaroiu, Constantin, *Periferie*, București, 1941
- 6) Bogza, Geo, *O sută șaptezeci și cinci de minute la Mizil*, București, Ed. Minerva, 1968
- 7) Cărtărescu, Mircea, *Solenoid*, București, Ed. Humanitas, 2015
- 8) Daniel, Paul I., *Republica Barbă-Rasă*, București, Ed. Cartea Românească, 1938
- 9) Schiop, Adrian, *Soldații. Poveste din Ferentari*, Iași, Ed. Polirom, 2013
- 10) Vossen, Joachim – *București. Dezvoltarea spațiului urban de la începuturi până în prezent*, București, 2007
- 11) Zamfirescu, George-Mihail, *Maidanul cu dragoste*, București, Editura Litera Internațional, 2009

¹⁴ Mircea Cărtărescu, *Solenoid*, Ed. Humanitas, București, 2015, p.127.